

ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОЕКОСИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА І ПРИРОДИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

О.В. Марущак,
*канд. філос. наук, старший викладач
кафедри економічної теорії і суспільних наук,
Миколаївський національний аграрний університет,
м. Миколаїв, Україна*

Т.М. Борко,
*канд. пед. наук, доцент кафедри економічної
теорії і суспільних наук, Миколаївський національний
аграрний університет,
м. Миколаїв, Україна*

***Анотація:** Досліджуються сучасні соціально-екологічні концепції оптимізації взаємодії суспільства і природи. Пояснюється значення екологічних проблем для розуміння завдань соціальної екології. Запропоновано використання соціально-екологічної концепції демократичного середовища проживання людини, в основі формування якої застосовується принцип партиципації.*

***Ключові слова:** соціальна екологія, соціологія, партиципація, соціоекосистема, екологічна взаємодія, зовнішнє середовище проживання.*

На сьогоднішній день господарська діяльність людства набула планетарного розмаху, внаслідок чого виробничі процеси зрівнялись за інтенсивністю з природними, що й призвело до численних техногенних

катастроф, деградації зовнішнього середовища проживання людини, а від так - і до загальної екологічної кризи [1].

Екологічні аспекти є обов'язково присутніми в усіх загальномасштабних економічних заходах сучасного суспільства. Протиріччя між економічними потребами суспільства і можливостями навколишнього середовища, що зазнає втручання людини, досягло значної гостроти і має вирішуватися лише шляхом оптимізації природокористування і зменшення антропогенного тиску на природу. Це, у свою чергу, має призвести до переосмислення змісту стосунків людини з її природним оточенням і радикальних змін у методології наукового пізнання.

Слід зазначити, що пошук шляхів оптимізації процесу взаємодії людини і природи активно здійснює порівняно молодий соціально-екологічний напрямок соціологічної науки, який бурхливо розвивається, і класична наука екологія, яка за порівняно короткий період, з моменту її виникнення у другій половині XIX століття, відгалужилась на понад сто суміжних екологічних дисциплін. Екологія за цей час набула, як і соціологія, безперечного статусу суміжної науки між соціально-гуманітарними та природничими дисциплінами. І сама вона, зародившись у надрах класичної біології, й досі має у собі великий науковий потенціал [2].

Людина, долучаючи природні екосистеми у господарський обіг, взаємодіючи з ними, поступово перетворює їх на соціоекосистеми. Таким чином, природне середовище перетворюється на навколишнє середовище або місце існування людини (сільське, міське, приміське). І якщо поняття «екосистема» або «біогеоценоз» є ключовими поняттями екології, то «соціоекосистема» або «соціоекосистемна спільність», «середовище» стають ключовими поняттями соціальної екології. Звідси екосистемний світоглядний погляд на устрій природи та соціоекосистемний методологічний підхід до вивчення взаємодії суспільства та природи, згідно з яким суспільство у вигляді соціальних спільностей є соціогенною складовою соціоекосистеми та її суб'єктом, що її і формує. Це робить соціальну екологію суб'єкт-об'єктною наукою, головним науковим завданням якої є вивчення закономірностей виникнення, функціонування та

розвитку соціоекосистем як відкритих, стійких і динамічно урівноважених одиниць довкілля людини. Предметом соціальної екології стає вивчення шляхів гармонізації взаємовідносин суспільства, соціальних спільнот з природою взагалі та з її складовими локальними екосистемами.

Отже, застосування соціоекосистемного методологічного підходу має сприяти усуненню існуючого відчуження суспільства і людини від природи. Соціальна екологія є не тільки теоретичною, але й водночас і практичною наукою, тому її головне практичне завдання полягає у створенні оптимальних соціально-екологічних умов відтворення суспільства та природи, забезпечення оптимального й здорового довкілля людини. Як механізм реалізації цих наукових і практичних завдань соціальної екології була запропонована концепція демократичного довкілля, в основі формування якої лежить принцип партиципації (participation) – співучасті суб'єктів довкілля у самоврядуванні цим середовищем, у вирішенні питань, що безпосередньо зачіпають інтереси суб'єктів, які проживають на цій території. Іншими словами, середовищотворчий процес не повинен відбуватися без участі у ньому суб'єктів довкілля, без їх побажань, мотивів, ініціатив та справ. За твердженням вчених, співучасть населення у цьому процесі у вирішенні низки проблем, пов'язаних з конкретним місцем проживання людей є дуже важливою.

Стратегія демократичного середовищотворення добре узгоджується з життям демократичних суспільств, що розвиваються на засадах саморуху та саморозвитку. Досвід створення міжнародних соціоекосистемних комітетів США та Канади з відновлення екологічної рівноваги екосистеми Великих американських озер США та Мексики показав ефективність соціоекосистемного методологічного підходу на противагу малоефективному у таких випадках, але широко поширеному адміністративно-територіальному.

Схожим з соціоекосистемним методологічним підходом до вивчення та вирішення соціально-екологічних проблем можна вважати і «біосферно-територіальний підхід», що передбачає на своїй основі реорганізацію системи

управління охорони навколишнього середовища замість нинішньої адміністративно-територіальної системи як біосферонесумісної [3].

Також найбільш відомою є створена у 1920–1930 роках гіпотеза концентричних зон Е. Берджесса, що поєднала соціальне та екологічне у просторі. Відповідно до цієї концепції, розвиток міста супроводжується формуванням концентричних зон – екологічних ніш для груп населення, які перебувають у стані суперництва. Цю теорію Е. Берджесс розробляє як науку урбосоціологію разом із вченими Чиказької школи Р. Парком і Р. Маккензі, які вивчали поведінку людини у міському середовищі. Надалі вона отримала подальший розвиток у працях багатьох вчених, стає відомою як соціальна, чи екологія людини (social, human ecology).

У межах урбосоціології теорію урбанізму як життя розвивав Л. Вірт, звертаючи увагу на негативні прояви сучасного міського існування людини (безособовість, відчуженість, автономізацію особистості, деперсоніфікацію відносин тощо). До теорій, орієнтованих на просторовий об'єкт соціальної екології, належить теорія екологічного комплексу американського соціолога О. Данкана. У його концепції екологічний комплекс складається з чотирьох компонентів: населення (P), соціальної організації (O), середовища (E) та технології (T), скорочено POET. Розвиваючи теорію POET у частині соціальної організації, інвайронментальна соціологія трактує її у рамках існування трьох взаємопов'язаних систем: культурної (CS), соціальної (SS) та системи особистості (PS). Напрямок дослідження ця теорія спрямовує з «організації» на взаємодію природного середовища (E) й «соціального комплексу» (POT), на нову інвайронментальну парадигму (NEP)[4].

Таким чином вихід на вищий рівень усвідомлення екологічної проблеми та екологічної культури суб'єктів довкілля вимагатиме не тільки вдосконалення екологічної освіти та виховання, але й екологізації всієї їх життєдіяльності й життєустрою, що пов'язано зі значними капіталовкладеннями. Іншими словами, створення екологічно культурного суспільства, оптимального демократичного довкілля вимагатиме цільового інвестування у своє майбутнє. Досвід розвинутих

у цьому відношенні країн дозволяє впевнено стверджувати, що «екологічне = економічне».

Пріоритетною в екополітиці нашої країни має стати політика кардинальної екологізації світогляду, освіти та виховання всього населення, політика поступової екологізації існуючих та створення нових виробництв на основі маловідходних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій [5]. Це лише деякі з можливих і реальних шляхів, що сприяють формуванню демократичного довкілля. Необхідно ширше використовувати оцінювання населенням соціально-екологічного стану свого довкілля. Порівняння цих оцінок з об'єктивним знанням дозволяє казати про їх подібність із тією відмінністю, що населення більшою мірою дає якісні характеристики ситуації. У той же час прилади кількісного контролю стану навколишнього середовища не показують свого ставлення та не дають інтегральної оцінки існуючого екологічного стану. Задоволеність чи незадоволеність довкіллям може висловити лише пересічна людина.

Соціально-екологічна наука і практика свідчать про те, що формування довкілля відбувається при наступних суперечливих тенденціях: стрімкому наростанні антропогенного вторгнення у природне середовище та незначному зростанні екологічної свідомості людей; прагненні населення покращити соціально-екологічні умови життя при погіршенні екологічного стану довкілля.

Головними причинами цих суперечливих тенденцій є: загальна зростаюча відчуженість людини від природи; прогресуючі обсяги споживання природних ресурсів за відсутності науково обґрунтованих нормативів; незначні вкладення у збереження, раціональне використання та відтворення природних ресурсів; нерозвиненість середовищотворчих ініціатив населення; недостатнє використання владою досвіду та знань населення у процесі соціоekoустрою та самоврядування територіями. Внаслідок цього у навколишньому середовищі спостерігається прогресуюче незворотне порушення динамічної рівноваги екосистем, порівняльна одноманітність соціально-екологічних умов життя різних соціально-територіальних груп та спільностей. Саме тому оптимальним рішенням має стати плідна співпраця населення, влади та фахівців у середовищотворчих ініціативах і

справах, у розвитку та широкому практичному використанні середовищної соціально-екологічної концепції.

Література:

1. Медоуз Д., Рандерс Й., Медоуз Д. Межі зростання. 30 років потому. Київ : Пабулум, 2018. 464 с.
2. Екологія: підручник / за ред. О.Є.Пахомова. Харків : Фоліо, 2014. 665 с.
3. Історія соціології : навч. посібник / К. А. Агаларова [та ін.] ; ред. І. П. Рущенко ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : ТОВ «Планета-Прінт», 2017. 432 с.
4. Баньковская С.П. Инвайронментальная социология. Рига : «Зинатне», 1991. 130 с.
5. Кліменко О.М., Мащенко М. А. Інвайронментальна економіка: навч. посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 176 с.

***Annotation:** the modern social-ecological concepts of the optimization for interaction of society and nature are analised. The meaning of ecological problems for understanding the tasks of social ecology are explained. It plans to use the social-ecological concept of the democratic habitat which based on the principle of participation.*

***Key words:** social ecology, sociology, participation, socio-ecosystem, ecological activity, external habitat.*